TEMMUZ-AĞUSTOS-EYLÜL 2018 / SAYI: 8

TİRE'DEN YANSIMALAR 2016

TİRE'DEN YANSIMALAR

TİRE BELEDİYESİ'NİN
ÜCRETSİZ KÜLTÜR YAYINIDIR.

Ali Hilmi Dede Baba ve Hasan Balım Baba ile Ali Baba Tekkesi'nde.

4 TİRE / SİRE KENT-YAYLA VE KÜLTÜR

10 TETİKÇİ, KUMANDAN, KAHRAMAN, HAİN: SARI EFE EDİP

42 TİRE'DE BEKTAŞİ TEKKE VE TÜRBELERİ

TİRE'DE BEKTAŞİ TEKKE VE TÜRBELERİ

Dr. Öğretim Üyesi Fahri MADEN / Kastamonu Üniversitesi

Hacı Bektaş Veli'nin (v. 1271) Horasan'dan Anadolu'ya gelerek Sulucakaraöyük'te yaktığı çerağ zamanla Anadolu'da yayılmıştır. Hacı Bektaş Veli den sonra onun halifeleri tarafından, başta Abdal Musa olmak üzere Batı Anadolu'da çok sayıda tekke açılmıştır. Kısa sürede İzmir ve Aydın çevresinde çok sayıda Bektaşi tekke ve türbesi neşvü nema bulmuştur. Bektaşiliğin yayıldığı ve temsil edildiği yerler arasında Tire de bulunmaktadır. XIV. yüzyıldan itibaren Tire'de Baba Sultan, Horasanlı Ali Baba, Hasan Baba, Halil İbrahim Baba, Kurt Baba, Balım Sultan ve İsa Baba gibi Bektaşi şeyh ve dervişleri faaliyet göstermişler; tekke ve zaviyeler açıp, vakıflar kurarak bu inancı bölgede yayıp temsil etmişlerdir.

İbn-i Batuta'ya göre Tire bir "Ahi kenti" olup seyahatnamesinde bu durumu şöyle anlatmaktadır: "Burası, bağlık, bahçelik, pınarlarla dolu güzel bir şehirdir. Orada bütün ömrü boyunca oruç tutan, dindarlıkta eşi benzeri olmayan Ahi Mehmet'in zaviyesine indik. Etrafında onun tarikatına bağlı pek çok mürit bulunuyordu. Bize bir yemek vererek hakkımızda hayır dua etti." Bu itibarla Tire şehrinde ilk zamanlar tasavvuf yoğun bir şekilde Ahiler tarafından temsil edilmiş, daha sonra Mevlevî, Rufâi, Halvetî, Bektaşî, Nakşibendî, Şazelî ve Uşşakî gibi tarikatlar da yayılmıştır.

Tire'de yayılan tarikatlar hakkında bilgiler veren bir diğer seyyah Evliya Çelebi'dir. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre XVII. yüzyılda Arappınarı Tekkesi Halveti halifeler tarafından idare edilirken[1], müfessir ve muhaddis olarak belirtilen Horasanlı Ali Baba Horasan erenlerinden ve Ahilerden gösterilmektedir. Bu iki tekke de zamanla Bektaşi dervişlerinin faaliyet gösterdiği kurumlara dönüşmüşlerdir. Bugün Ali Baba Türbesi içerisinde Hasan Baba gibi Bektaşi büyüklerinin de mezarı bulunmaktadır. Rivayete göre türbeye ismini veren Horasanlı Ali Baba, Hacı Bektaş Veli'nin yol arkadaşlarından Bahaddin Baba'nın oğludur. Ali Baba Türbesi Tire'nin doğusunda; ilçeye 5,5 km. mesafede bulunan Boynuyoğun köyü hudutları içerisinde, Ali Baba Türbesi diye anılan yerdedir. Osmanlı Dönemi'nde Tire kazasının Hacı köyünde de bir Ali Baba Tekkesi'nin varlığı bilinmektedir. Hatta bu tekke 1826 yılında hükümet tarafından kapatılıp, emlak ve eşyasına el konulmuştur.

Bunlarla birlikte Tire merkezindeki Bektaşi tekkelerinin en önemlisi Kurt Baba Tekkesi'dir. 1826 yılında kapatılan ve mal varlığına el konulan bu tekke, 42 kadar bina ve eklentileriyle büyük ve zengin yapı topluluğuna sahipti. Bu itibarla zengin bir vakfı bulunan Kurd Baba Tekkesi'nin hane ve dükkânları kiraya verilerek, elde edilen gelirler hazineye aktarılmıştı.

Bunların dışında Tire'de tarihi süreçte Arappınarı Tekkesi faaliyet göstermiştir. Osmanlı'nın son dönemlerine kadar açık olan bu tekke 1925 yılına kadar faaliyetlerini sürmüştür. Yine Tire'nin Hisarlık Köyü'nde Balım Sultan ve İsa Baba gibi Alevi-Bektaşi inanç ve kültürünü temsil eden tekke ve türbelerin varlığı bilinmektedir.

1. Arappınarı Tekkesi (Baba Sultan)

Baba Sultan veya Horasanlı Halil İbrahim Baba ismiyle bilinen tekke, Derekahve semtinin güneyinde Güme Dağı eteklerinde bulunmaktaydı. Bugün tekke Tire şehrinin içinde, akarsu kenarında ve yeşillik içerisinde bir yerdedir.[2] Bu tekkenin bir diğer ismi "Asitâne" idi. Bunun sebebi halifeler tarafından idare edilmesiydi. Tekkenin bilinen ilk postnişini Abdal Musa Sultan'ın halifelerinden Halil İbrahim Baba'ydı. 1533 yılında vefat eden Halil İbrahim Baba, Abdal Musa Tekkesi'nde yetişmişti. Bu itibarla Arappınarı Tekkesi, Hacı Bektaş Veli Tekkesi'nden sonra gelmeyip bu tekkedeki halifeler Abdal Musa Sultan'ın halefleri idi.[3]

Evliya Çelebi bu tekkeyi ziyaret etmiş ve hakkında şu bilgileri vermiştir: "Ulu tekkedir. *Şeyhi, İbrahim Efendi*'dir. Evkafı çoktur. Tekkenin ensesindeki dağlar ve bağlar hep tekkenindir. Şehirde ve diğer kazalarda yirmi binden fazla müridi vardır. Bursa'da gömülü *Üftâde Efendi*'nin halîfesidir. Halveti idi. Başka tekkeler de vardır."

Tire şehrinde yetmiş adet tekke bulunduğunu haber veren Evliya Çelebi bunlardan en büyüğünün yirmi bin müridi ile Arappınarı Tekkesi olduğunu belirtmiştir. Fakat Evliya Çelebi'ye göre XVII. yüzyılda bu tekke Halveti halifeler tarafından yönetilmektedir.[4] Bu durumda tekke daha sonraki dönemlerde Bektaşiliğe geçmiş olmalıdır.

"Evliya Çelebi, Tire ziyaretinde tekke ile ilgili ayrıntılı bilgiler verir. Evliya, 1671'de tekkenin şeyhi Halil İbrahim Baba'nın Bursa'daki halveti şeyhi Üftade'ye bağlı olduğunu yazar. Yine, çevresinde 20.000 müridi olduğunu ve tekkenin üstündeki dağda bulunan kestaneliklerin tekkenin vakfı olduğunu ekler. Evliya Çelebi, tekkede 200 kişinin hizmet gördüğünü ve yakınında 70-80 odalı "Fakirhane" bulunduğunu eklemektedir. Ayrıca, tekkenin önemli gelir kaynaklarından başlıcası, dere üzerindeki değirmenleridir. Sicil defterlerinden bu değirmenlerin yakın yıllara kadar çalıştığı anlaşılmaktadır. Tekke, içindeki meyve ağaçları sebebiyle, Vakıflar İşletme Müdürlüğü tarafından kiraya verilerek çalıştırılmaktadır. Tekkenin 50 metre güney doğusunda kabristanlığı ile bu kabristanlığın batısında türbe yer alır. Türbe, selvi ağaçlarının içinde bulunmaktadır. Üst örtüleri yıkılmakla birlikte günümüze ulaşabilmiş olan türbede, Horasanlı Halil İbrahim Baba, XVII. yüzyıldaki şeyhi Halil İbrahim Baba ve 19. yüzyılın ünlü şeyhi Hacıkırzâde Hüsnü Baba yatmaktadır. Şimdilerde türbe ve çevresi restore edilmiş, diğer alanlar mesire yeri olarak Tire Belediyesi tarafından imar edilmiştir."[6]

2. 1826 Bektaşi Yasağı ve Tire

1826 yılında Yeniçeri Ocağı ile birlikte Bektaşiliğin de yasaklanmasından Tire'deki Bektaşi tekkeleri de etkilenmiştir. Arappınarı Tekkesi bu süreçte kapatılarak faaliyetlerine son verilmiştir. Bu sırada hükümet tarafından mal varlıklarına da el konulmuştur. Böyle olmakla birlikte İstanbul'daki Bektaşi tekkelerinden Tire'ye sürgün edilenler olmuştur. Bunlardan biri Merdivenköy'deki Şahkulu Sultan Tekkesi postnişini Mehmet Ahir Baba'dır. Mehmet Ahir Baba, II. Mahmut'un fermanı ve Şeyhülislam'ın fetvası gereği Tire'ye sürgün edilmiştir. Mehmet Ahir Baba, 1839 yılında vefat etmiş ve muhiblerince Tire'deki Bektaşi tekkelerinden Erbain Dağı eteklerinde, Bozdağ yaylası yakınındaki Arappınarı Tekkesi (Baba Sultan) haziresine defnedilmiştir. Mehmet Ahir Baba'nın mezarı günümüze yıkıntı halinde ulaşıp restore edilen tekkenin kabristanında kitabesiz olarak elif taçlı kabir halindedir.[7] 1826'da Tire'ye sürgün edilen bir diğer Bektaşi babası, Üsküdar'da Kasım Ağa Mahallesi'ndeki Mürüvvet Baba Tekkesi şeyhi Mustafa Baba'dır.[8]

Bektaşi derviş ve babaları dışında ilmiyeden de Bektaşilik töhmetiyle Tire'ye sürgün edilenler olmuştur. Bunlardan en meşhuru eski vakanüvis Şanizâde Ataullah Efendi'dir.[9] Şanizâde, arpalığı olan Tire'ye sürüldü. Genel kanaate göre, Bektaşîlik meselesi ortaya çıkınca Şanizâde'yle arasında politik rekabet ve çekememezlik bulunan Behcet Efendi, ona Bektaşîlik suçlamasında bulunmuştu. Bu itibarla Şanizâde'nin görünürdeki suçu, Bektaşîliğe meyletmek ve fesat tertiplemekti.[10] Konağında meclisler düzenlemesi sebebiyle medreselilerin hışmına uğradığını dile getirenler de olmuştur.[11] Cevdet Paşa, Şanizâde nin matematik ve tabiat ilimlerinde çok yetenekli, tıp ilminde ise emsalsiz bir zat olduğunu belirterek onun, Bektaşîlik düşüncesinden uzak bulunduğunu belirtmektedir.[12] Şanizâde'nin Bektaşîlik'le bir bağı olmadığı ve sürgün edilmesinin yanlışlığı dile getirilse de, büyükbabası Şani Ahmed Dede'nin bir Bektaşî şeyhi olması dikkatten kaçmamış olmalıdır. İhtimal Bektaşîliğin yasaklandığı dönemde bu ailevi ilişki bir şekilde muhafaza edilmekteydi.[13]

Şanizâde, sürgün yeri olan Tire'ye geldiğinde bölge ileri gelenleri tarafından törenle karşılanmış ve Tire eşrafından Hacı Ahmet Reşit Efendi'nin evinde misafir edilmişti.[14] Şanizâde'nin yaklaşık iki ay süren bu sürgün hayatı, affına dair müjdeyi idam haberi zannederek fenalaşması ve ardından ölümüyle sona ermişti.[15] Şanizâde'nin Tire'ye sürgün edilişinden iki ay sonra affına dair ferman çıkarılmış, ancak fermanı getiren Tire voyvodası Eğinli Ali Bey, bir dil sürçmesi olarak "itlakınıza (affınıza)" yerine "itlafınıza (idamınıza) ferman getirdim." deyince fenalaşan Şanizâde bir iki gün sonra 5 Ağustos 1826'da vefat etmiştir. Rivayete göre Şanizâde, af fermanı göğsüne konularak Tire'ye defnedilmiştir.

3. Arappınarı Tekkesi'nin Yeniden Açılması

Arappınarı Tekkesi daha sonraki yıllarda yeniden açılmış ve XX. yüzyılda da faaliyetlerini sürdürmüştür. Sultan Abdülhamit Dönemi'nde tekkede postnişin olarak Hacı İbrahim Baba (v. 1890), ondan sonra Tireli Halife Hacı Hüseyin Hüsnü Baba (v.1914) görev yapmıştır.[17] Bu tekkede Hacı Hüsnü Baba'dan sonra birkaç ay Arnavut Süleyman Baba ve Yenipazarlı Hacı Ahmet Baba (v. 1925)[18] postnişinlik etmiştir. Ayrıca burada bir süre Keçeci Hakkı Baba, onun ardından Erbaalı Ahmet Cevdet Aşkî Şimşir Baba (1922-1958 arası), son olarak da Ahmet Sırrı Dedebaba'dan 1951 yılında icâzet alan[19] Keçeci Hasan Hulki Can Baba (1959-1967 arası) postnişinlik görevini yürütmüştür. Can Baba aynı zamanda fıkralara konu olmuştur.[20]

1826 sonrası Arappınarı Tekkesi nin yeniden canlandıran Hacı İbrahim Baba'nın, Hüsnü Baba tarafından tamir edilen mezarının kitabesi şöyledir:

Hüve'l-Bâkî
Ramazan-ı Şerif sene 1307 (1890)
Bu makam ile bu dergâh bir zaman virân iken
Eyledi tamirine Hüsnü Baba him-met küşad
Mazhar oldu sıdk ile "bani-i sani" nâmına
Kıldı Hacı İbrahim Baba'nın türbe-i ruhu şâd.

Bu postnişinler arasında, Arappınarı Tekkesi'ni yeniden canlandıran Hacı İbrahim Baba'dan sonra postnişîn olan Tireli Halife Hacı Hüseyin Hüsnü Baba müstesna bir yere sahiptir. 1914 yılında vefat etmiş ve tekke haziresine defnedilmiştir. Rivayete göre Hüseyin Hüsnü Baba dervişlerini sopa ile sıra dayağına çeken, bu sertliğine rağmen gayet olgun ve çevresi tarafından saygı duyulan ve çok sevilen bir zattır. Noyan'ın naklettiğine göre dervişlerinden Hafız Hacı Kadiroğlu bir gün hiddete kapılarak bir nefes defterini ateşe atar. Halife Hacı Hüseyin Hüsnü Baba bu yüzden sopayı eline alınıp dervişine vurdukça, o hiç sesini çıkarmayıp sadece sopa kalkıp indikçe, "Eyvallah Baba hazretleri, Eyvallah Baba hazretleri." dermiş.[21]

"Hüsnü Baba (Hacıkırzâde Eşşeyh Hüseyin Efendi ibn Elhac Ahmet) aynı zamanda icazet vermeğe yetkili bir şeyh olarak da dikkati çeker. Girit'teki Horasanlı Dergâhı şeyhlerine 'Mürşit' payesi vermiş olması belgelerde yer alır. Hüsnü Baba'nın, 1903 tarihinde düzenlediği ek vakfiye suretine göre, tekkeye arazi ve ev gibi vakıflar bıraktığı ve yeni düzenlemeler yaptığı anlaşılmaktadır. Hüsnü Baba, vakfiyesinde tekkenin akarlarından bir kısmını Hacı Bektaş Dergâhı ile türbesine, bir kısmını da İstanbul Merdivenköy'deki Şahkulu Tekkesi ne harcama şartı getirir."[22]

Noyan'ın verdiği bilgilere göre keramet ehli bir zat olan Hacı Hüseyin Hüsnü Baba vefatını da üç gün önceden haber vermiştir. Vefat gününe göre her şeyini hazır-latıp son akşamı bütün evlâtlarıyla helâlleşip *"Fakîr'e son demimi verin." ve "Arkamdan ağlamayın, siz muhabbetinize devam edin."* diye yatağına uzanmış ve vefat etmiştir.[23] Hüseyin Hüsnü Baba'nın tekke binası içerisindeki mezarının kitabesi şöyledir:

Hu dost
Hayf kim el-Hacc Hüseyin Hüsnü Baba reşîd
İrcî emrin duyunca eyledi azmi bekâ
Lücce-i tevhide gark olmuştu zikri "Hu" ile
Eylemezdi sohbet efsâne-i çün ü çerâ
Hüzn içinde bırakup nahl-i ıyâlin nâgâh
Allah Allah diyerek eyledi azmi bekâ
Masivadan el çeküp terk eyledi bu fâniyi
Oldu siyah civârı Hazreti Hacı İbrahim Baba
Himmeti Pîr ile say' etti muvaffak oldu hem
Yaptı bir dergâhı olup bu câyı dilguşâ
Ehl-i irfân olmuş idi şüphesiz
Hem hilafetle olup sırrı tarika aşinâ
Çıktı mı târihi fevtinden Ulvi dedi
Azm-i Hilmi ile cenneti Firdevsine
Göçdü Hüseyin Hüsnü Baba

Halîfe Hacı Hüseyin Hüsnü Babanın yetiştirdiği ve icazet verdiği kişilerden biri polis memuru Mustafa Turâbî Baba'dır. Mustafa Turâbî Baba'nın aydınlatıcısı ise Turgutlu Tekkesi'nden Mücerred Ali Rıza Baba'dır. Daha sonra Mustafa Turâbî Baba Menemen'deki Kasım Paşa Tekkesi'ne postnişîn olmuştur. Noyan'ın naklettiğine göre Mustafa Turâbî Baba, icâzet alacağı zaman Halîfe Hacı Hüsnü Baba, mazbatasında aydınlatıcısının da mührünün bulunmasını istemiştir. Aydınlatıcısı o sırada Şam'da bulunduğundan, o da bir başka mühür yaptırıp kendisi basmış ve mazbatayı götürüp Hüsnü Baba'ya vermiştir. Sonradan Mücerred Ali Rıza Baba bu mühür olayını öğrenince canı sıkılmış ve Hacı Hüsnü Baba'ya durumu anlatmıştır. Mustafa Turâbî Baba Kuşadası'nda polislik yapmış-tır. Eşi Recâ'et Hanım ve kızı Müyes-ser Tekin de Bektaşilik yoluna hiz-met etmiş, iyi ve temiz insanlardır.[24]

Bu dönemde Arappınarı Tekkesi'nde bulunan babalardan bir diğer Çolak Hasan Baba (v. 1918)'dır. Tekke haziresindeki mezar taşı kitabesi şöyledir:

Hu dost
Hamdü lillah tâ ezelden Mustafa ve Haydar'a
Bend eoldum On İki İmamla Pîrim Hünkâr'a
İrcîî emriyle nûş ettim ecel şerbetini
Eyleyüp Fatiha ihsan Çolak Hasan kemtere.

Halife Hacı Hüseyin Hüsnü Baba dan sonra Arappınarı Tekkesi'nde birkaç ay Arnavut Süleyman Baba adında bir zât postnişînlik etmiştir. Bir süre ise Yenipazarlı Mustafa oğlu Hacı Ahmet Baba (v. 1925) görev yapmıştır. Yenipazarlı Ahmet Baba'nın mezarı tekke haziresindedir. 26 Teşrin-i evvel sene 1341 (26 Ekim 1925) tarihli mezar taşı kitabesi şöyledir:

Hu dost
Hakkı bilmek ve bildirmek içün bu nâsûte
Gelerek hizmetini eyledi ber-muvaffak merâm
Birçok evladı uyarub vasl-ı dil-heva olarak
Faniye gelmedeki maksadı etti tamam
Pîr mezârat olarak aslına emri mekân içün
Vird edüb subh ile şamı
Bu hulusla tabuda evladını tekmil ederek
Lahute nakl mekân eyledi Ahmet Baba nâm
Ravza-i makamı nur olan
Bu dua ile fevait eyledi itmamı kelam
Yenipazarlı Mustafa oğlu Ahmed Baba
Ruhuna Fatiha.

Daha sonra ise Tireli Halîfe Hacı Hüsnü Baba'nın yetiştirdiği Keçeci Hakkı Baba görevi devralmıştır.[25] Noyan'ın rivayetine göre bu tekkede Keçeci Hakkı Baba'nın postnişînliği sırasında Ahmet Cevdet Baba derviş olarak kendisine rehberlik etmiştir. Bu arada Denizli'deki Halife Hacı Hüseyin Mazlum Baba, Derviş Cevdet'e icâzetnâme verip aynı tekkeye postnişîn tayin edince Hakkı Baba bu icâzetnâmedeki mührü öpüp "*Eyvallah*" diyerek tüm müridlerini çağırıp Ahmet Cevdet'i "*Baba*" olarak tanımalarını söylemiştir. Daha sonra postundan kalkıp "Buyrun *burası artık sizindir.*" diyerek yerini, önceleri kendisinden el alan canlara rehberlik etmekte olan dervişi Ahmet Cevdet Baba ya bırakmıştır. Noyan'a göre Halife Hacı Hüseyin Mazlumî Baba'nın Arappınarı Tekkesi'nde bir postnişîn var iken ikinci birine icâzetnâme verip göndermesi "anlaşılmaz bir işlem" olmuştur. Buna karşılık Hakkı Baba'nın davranışı alçak gönüllülük, rıza ve teslimiyet bakımlarından takdire şayan, olağanüstü güzel bir davranıştır.[26] Ahmet Cevdet Baba 24 Şubat 1958'de vefat etmiştir. İzmir'de Kokluca mezarlığına defnedilmiştir. Aşkî mahlasını kullanmış, güzel nefesler yazmıştır. Soyadı kanunu ile Şimşir soyadını almıştır.[27]

Erbaalı Ahmet Cevdet Aşkî Şimşir Baba'dan sonra bu tekkede Keçeci Hasan Hulkî Can Baba postnişîn olmuştur. Son postnişîn olan Hasan Hulkî Can Baba, Keçeci Hakkı Baba'dan nasip almış, Ahmet Cevdet Aşkî Şimşir Baba'dan derviş elbisesi giymiş, babalık icâzetini Ali Naci Baykal Dedebaba'dan almıştır. 1967 yılı sonlarında İzmir'de vefat eden Hulkî Baba, Noyan'a göre "mahlâsı gibi iyi huylu, çok terbiyeli, yumuşak ve sevimli yüzlü bir kimse idi."[28]

Aydın Posta Telgraf Müdürü olan Ozan Asım Kerimî Baba bu tekkeyi ziyareti sebebiyle bir şiir yazmıştır. "Tire'de dergâhta defin-i hâk-i ıtırnâk *(güzel kokuyu toprakta sırlı)* İbrahim Baba ziyaretinde söylenmiştir (25 Şaban 1328/1 Eylül 1910)."

"Hû
Zâirim erenler, niyâza geldim
Kabul et niyâzım İbrâhim Baba!
Kusurum olursa kapımda ey şâh
Afv kıl muhtacım İbrâhim Baba.

Çoktan arzû ettim ziyâretini,
Bugün aldım ancak işâretini,
Diriğ eylemedin icâzetini
Kabul et niyâzım İbrâhim Baba!

Eğerçi rû-be-rû ziyâret ettim,
Postunda veçhine nezâret ettim,
Seni gördüm sana ikâmet ettim
Kabul et niyâzım İbrâhim Baba!

Nasîb oldu gördüm seni postunda,
Fakire sunarsın bir cânı destinde,
Bizi âdem etmek varsa kasdında
Kabul et niyâzım İbrâhim Baba!

Himmetini diriğ eyleme bizden,
Bizde hatâ varsa inâyet sizden
Kerîmi kemteri düşürme gözden
Kabul et niyâzım İbrâhim Baba!
Asım Kerimî Baba."[29]

Arappınarı Tekkesi XIX. yüzyılın sonlarında (1897) Girit Adası'nda yaşanan Yunan mezalimi sebebiyle göç etmek durumunda kalan dervişlere kucak açmıştır. Keza tekkenin günümüze ulaşan haziresinde mezarı bulunan kişilerden biri Kandiye muhacirlerinden Arif Tosun Akı (v. 1907)'dır. Onun mezar taşı kitabesinde; "Hu dost. Der ihsanına geldim/Ya Hazreti Allah/Kün hekarım ümit varım Şefaat Ya Resulallah/Girit Kandiye muhacirlerinden Arif Tosun Akı ruhuna Fatiha." ifadeleri bulunmaktadır. Haziredeki bir diğer mezar Ali Ağa kızı Fatma Molla (v. 1913)'ya aittir. Mezar taşı kitabesinde; "Nâzeninim gitti cennet bağına/Firâkı kaldı vâlidinin hânına/Tahmisci Ali Ağa kerimesi/Fatıma Molla ruhuna Fatiha." ifadeleri geçmektedir.

4. Horasanlı Ali Baba Tekkesi

XIV. yüzyılda İbni Batuta'nın ifadesine göre, Tire bir Ahilik kentidir. "Beylikler Dönemi'nde özellikle zengin aşiret ve boy yerleşmesinin Tire'ye kültürel zenginlik, düşünce ve inanç özgürlüğü gibi temel boyutlar kazandırmış olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Çok yönlü aşiret yerleşimleri içinde kültürel transferler zamanla üretimde, sanatta ve düşüncede yeni boyutlara ulaşmış, bu kültürün öncüsü olmuştur. Ali Baba ve Hasan Baba türbeleri eskiden günümüze gelen Anadolu'nun Türk yaşamına açılmasında öncülük eden Ahilik geleneğinin bir devamını yansıtan ve bugün de Anadolu'nun sayılı Bektaşi dergâhlarından biridir. Dışarıdan göçen dervişlerden özellikle Horasan grubu Ali Han Sultan, Buğday Dede ve Hacı Bektaşi Veli'nin arkadaşı Bahaddin Sultan'ın oğlu gibi dervişlerle beraber, Ali Baba yalnız Tire'nin değil bölgenin önemli adlarındandır."[30]

Ali Baba'nın XIV. yüzyılda yaşadığı kabul edilmektedir. Ali Baba, Evliya Çelebi tarafından müfessir ve muhaddis olarak belirtilmekte, kayıtlarda ise, Ahi babası olarak geçmektedir. Hacı Bektaş Velayetnamesi'nde de adına rastladığımız Ali Baba Horasanilerden olup, Hacı Bektaş Veli'nin en yakın arkadaşlarından Bahaddin Sultan'ın oğludur. 1531 yılındaki belgede, "Vakfı zaviye-i Ahi Baba der nefsi Tire" kaydıyla yer alırken, zaviyenin Aydınoğlu Umur Bey ve Sultan Murat Han nişanlarına sahip olduğu görülmektedir. Defter-i Atik'de, zaviyenin Fota'dan (Gökçen) bugünkü yerine taşındığı kaydı vardır. 1531 yılındaki Defter-i Hakani'de ise, zaviyenin bu dönem şeyhlerinden Dorum Dede'nin "Sultan Şüca Zaviyesi'ne, Sultan Şüca ruhu için, 400 koyun, 90 adet ördek, 29 sığır, 3 at, 2 eşek, 3 tay ve değirmen vakfettiği" görülür. Ayrıca kayıtta; "Vakfı Derviş-i Dorum Dede şeyhi zaviye-i Ali Baba" başlığıyla ele alınan vakıfların "ayende ve revendeye sarfı" şart koşulur. Dorum Dede bu vakıfların denetimini sağlığında kendisi, ölümünden sonra oğluna bırakmaktadır.[31]

"XIV. yüzyılda yaşadığı kabul edilen Ali Baba'nın türbesinin kitabesi yoktur. Ali Baba Türbesi Tire nin doğusunda, ilçeye 5,5 km. mesafede bulunan Boynuyoğun köyü hudutları içerisinde, Ali Baba Türbesi diye anılan yerdedir. Ön tarafta giriş kısmıyla iki bölümden oluşan türbe, sekizgen gövdenin yüksek kasnağa oturan bir kubbe ile örtülmesinden ibaret, sıvalı (sıvalar onarım sırasında yapılmıştır) bir yapıdır. Düzenli bir bahçe içinde ve türbe binasının dışında yer alan çeşitli mekanlarla birlikte bir külliye şeklindedir. Türbe içinde çeşitli Bektaşi babalarının mezarları bulunmaktadır."[32]

Horasanlı Ali Baba Tekkesi, Tire'nin güney doğusunda ve şehrin dışında, ovaya bakan bir tepe üzerinde inşa edilmiştir. Tekkenin kurucusu olduğuna inanılan Horasanlı Ali Baba'ya ait türbe Tireli iş adamlarından Mahmut Âşık Gürzen tarafından onartılmıştır. Buradaki mezarın makâm olması daha muhtemeldir. Horasanlı Alî Baba'nın asıl türbesi Kandiye'de kendi adıyla kurduğu tekkedeydi. Yunanistan ile Türkiye arasında yapılan nüfus mübadelesi sırasında Horasanlı Ali Baba'nın kemikleri Girit'te bırakılmayıp Türkiye'ye getirilmiş ve Tarsus'ta defnedilmiştir. Horasanlı Ali Baba, Girit'in fethinde dervişleriyle birlikte görev almış, Girit'e gitmeden önce Tire'ye gelip burada tekke kurduğu ihtimal dâhilindedir. Horasanlı Ali Baba'nın mezarın ön tarafındaki büyük, kara servi ağacını kendisi diktiği rivayet edilmektedir. Buradaki küçük servi ağacını ise 1905 yılında tekkenin son postnişînlerinden yüzbaşı emeklisi Arnavut Kazım Baba dikmiştir.[33]

Noyan'a göre Horasanlı Ali Baba buraya ilk yerleştiği zaman Tire Beyi kendisini ziyarete gelmiş, ovanın görüldüğü bir noktada duruyorlarken, önlerinde üzerinden deveye binilecek büyüklükte bir taş varmış. Tire Beyi lâtife olsun diye Horasanlı Ali Baba'ya "Bu taşı nereye kadar atarsan oraya kadar yeri sana veririm." demiş. Bunun üzerine Horasanlı Ali Baba taşı ovaya doğru öyle bir fırlatmış ki, taş 7-8 kilometre kadar uzak bir yere düşmüş. Bey de o araziyi tekkeye bağışlamış.[34]

Tekkenin ön tarafında, kuzey yönünde küçük bir düzlük mevcuttur. Buraya Gözcü Baba mevkii denilmektedir. Gözcü Baba'nın mezarı doğu tarafta, bir kilometre kadar aşağıdaki serviler olduğu yerdedir. Saka Baba'nın mezarı ise tekkenin batı tarafında, iki üç yüz metre mesafedeki tek servi ağacının ordadır. Saka Baba tekkeye aşağıdan su taşırmış, Bazıları "Susuz yere dergâh kurdun." diye kendisine söylendiklerinden, onları çorba içmeye davet etmiş. Herkesin gözü önünde tekkenin arkasında bir yere yumruğu ile vurarak buradan gayet berrak ve güzel bir su çıkarmış. Günümüzde hâlâ bol olarak akan bu suyun içimi çok güzeldir. Suyun yakınlarına kenarları beş metre uzunluğunda ve kare şeklinde bir havuz yapılmıştır. Havuzun etrafına ise on iki çam ağacı dikilmiştir. Alevilik-Bektaşilik'te on iki sayısı On İki İmam'a işaret etmektedir. Ayrıca bu su kaynağından demir borularla tekkeye ve eklentilerine su akıtılmıştır.[35]

Osmanlı Dönemi arşiv kayıtlarında Tire kazasının Hacı köyünde kayıtlı gözüken Ali Baba Tekkesi'ne 1807 yılında Seyyid Hasan Molla mütevelli ve zaviyedar tayin edilmiştir. Tayin yazısında Tire'ye tâbi Hacı köyündeki Ali Baba Zâviyesi vakfının zâviyedarlık ve tevliyetine kimsenin müdahale ve taarruzu yok iken dışardan bazı kişilerin gadr sevdasında olmalarıyla Ayasofya-i Kebîr Câmii imamı Esseyyid Hâfız Hayri Efendi tarafından vekalet verilerek tevliyet ve zaviyedarlıktan Esseyyid Elhâc İbrahim Halife uzaklaştırılarak, Eylül 1807 tarihinde Hacı Bektaş Veli Asitânesi'nde seccadenişin olan Esseyyid Elhâc Feyzullah Efendi'nin arzı ve Şeyhülislam Esseyyid Mehmet Ataullah Efendi'nin işâretiyle Seyyid Hasan Molla'ya tevcih edilmiştir.[36] Bu tekke 1826 yılında Bektaşilik yasaklanıp Bektaşi Tekkeleri yıktırılırken hükümet tarafından incelemeden geçirilmiştir. O tarihte bir türbeden ibaret olan Ali Baba Tekkesi'nin yapılan incelemede Bektaşî değil Kadirî tekkesi olduğu, tekke şeyhi Hafız Hüseyin Efendi'nin Ayasofya Camii'nin birinci imamı bulunduğu ifade edilmiştir. Ayrıca bu tekkenin gelirlerinin Ali Baba Türbesi ve Tire'deki Hocazâde Mektebi'nin tamirine ayrıldığı görülerek tekke burada bulunan ilim talebesi ve ehl-i sünnet dervişlerin idaresine bırakılmıştır.[37]

Bu durumda Seyyid Hasan Molla dan sonra görevi oğlu Hafız Hüseyin yürütmüştür. Ayrıca Ali Baba Tekkesi 1826 sonrası vakıf olarak da hizmet vermiştir.[38] Ali Baba Tekkesi vakfının tevliyet ve zaviyedarlık görevlerinde bulunan Ayasofya-i Kebir Camii imamı Seyyid Hafız Hüseyin bin Seyyid Hasan'ın vefatı üzerine 28 Mayıs 1845 tarihinden itibaren bu göreve Tireli Hacı İbrahim Dede getirilmiştir.[39] Tireli Hacı İbrahim Dede'nin postnişinliği sırasında tekke vakfının 3 yıllık muhasebe kayıtları gözden geçirilmiştir. Buna göre tekke vakfının 1845-1847 yıllarına ait 450,5 kuruş zeytinlik bahçesi varidatı, 288 kuruş bağlarının kirası, 250 kuruş tarla kirası, 80 kuruş mai leziz kirası olmak üzere toplam 1068,5 kuruş geliri; 285 kuruş zeytin ağaçlarının orman açtırma masrafı, 180 kuruş tarla kıyılarındaki çayın tamirat masrafı, 350 kuruş senede bir defa fukaraya ikram edilen yemek masrafı olmak üzere toplam 815 kuruş giderleri vardı.[40]

Horasanlı Ali Baba Tekkesi'nde 1870 yılında Kara Abdal Süleyman Şemsi Baba postnişîn bulunuyordu.[41] Hakkında elde edilen bilgilere göre Kara Abdal, Âşık Osman adında bir zâtın oğludur. 1828 yılında Konya'da dünyaya gelmiştir. Çocukluk yılları ilkokul tahsili döneminde kışın okulda, yazın ise ailesine ait koyunların çobanlığı ile geçmiştir. 1843 yılında Konya'da Şems-i Tebrizi Tekkesi'nde süpürgeci olmuştur. Türbedar Kaygusuz Abdal tarafından 1844 yılında nasip verilen Kara Abdal, dört yıl onun terbiyesinde kalmıştır. Daha sonra Kaygusuz Abdal onu Afyon'a öğrenimine devam etmek üzere göndermiştir. Afyondan sonra Bursa ve İstanbul'da eğitim gören Kara Abdal'a, mürşidi Şemsî unvanını vermiştir. 1855 yılında Konya'ya dönen Kara Abdal evlenmiş ve üç çocuğu dünyaya gel-

miştir. Bir taraftan da dervişlere mesnevi okutmuştur. Nihayet 1870 yılında o dönemde Aydın Güzelhisar'a bağlı olan Tire'deki Horasanlı Ali Baba Tekkesi'ne postnişin olmuştur. Tire'deki postnişinliği sırasında Mevlevilerden gelen davet üzerine Girit Hanaya'ya gitmiş ve Mevlevihâne yaptırıp Mevlevi âyinlerini yönetmiştir. Kara Abdal Süleyman Şemsi Baba aynı zamanda şair olup gazelleri mevcuttur.[42]

Öte yandan 1914 yılında hayır sahiplerinden Hacı Emin kerimesi Aişe binti Elhâc Emin, kerimesi Fatıma binti Ahmed Bey ve oğulları Ali Bey ve Hidayet ile Ahmed Bey isimli kimseler Boynuyoğun köyü sınırlarında on beşer dönüm eşcâr-ı müsmire ve gayr-ı müsmireyi hâvî bahçeyi; Tire'nin Çamurluk isimli mahallindeki yedi dönüm mikdarı siyah üzüm bağlarını Ali Baba Tekkesi'ne vakfetmişlerdir. Vakfın mütevelliliğine Ali Haydar Baba ibn Mehmet'i ve nazırlığına ise Ali Bey'i tayin etmişlerdir. Vakıf kayıtları da Ali Bey'in yedinde olacaktır. Vakıf şartlarına göre vakfa bağışlanan bağ ve bahçelerden hasıl olan gelirin kırk sehm itibârıyla bir sehmi Boynuyoğun sınırındaki Ali Baba civârında bina edilen misâfirhânenin tamirine, bir sehmi tevliyete, bir sehmi tevliyetin nezaretine ve kalan otuz yedi sehmi Ali Baba misafirhanesine gelen ve giden fukaraya yemek ikramına ayrılacaktı.[43]

Horasanlı Ali Baba Tekkesi Bedri Noyan Dedebaba tarafından 10 ve 11 Kasım 1962 günleri ziyaret edilmiştir. Onun verdiği bilgilere göre o dönemde tekkede bir evvelki postnişîn Kazım Baba'nın oğlu Hasan Balım Baba postnişin idi. Hasan Balım Baba ve eşi Naciye Hanım, Mısır'da Kahire Bektaşi Tekkesi son postnişîni Sırrı Baba'dan nasip almışlardır. Yine Noyan'ın verdiği bilgilere göre Hasan Baba, Sırrı Baba halîfe değilken ve icâzet vermeye yetkisi yok iken ondan "gayr-i makbul" icâzetnâme almıştır. Ayrıca Hasan Balım Baba 1968 yılında Yakova Tekkesi'nde postnişîn olan Kâzım Baba'dan da "uydurma" ve "geçersiz" bir halifelik almıştır. Keza usul ve erkâna aykırı bir işlemdir. Bu olumsuzlukları ortadan kaldırmak için Bedri Noyan Dedebaba olaya müdahale etmiş, İzmir'de bulunan bütün Bektaşi babalarının toplanmalarını ve Hasan Balım Baba hakkında bir karara varmalarını istemiştir. İzmir'deki Bektaşi babaları da Yakova Tekkesi postnişîni Halife Kâzım Baba'nın onayladığı vesikanın Hasan Balım Baba'nın halifeliğe atanması için uygun kabul edilmesine, ayrıca esas hilâfetnâmesinin yazılarak erkânıyla kendisine teslim edilmesine karar vermişlerdir. Horasanlı Ali Baba Tekkesi son postnişîni Hasan Balım Baba'ya bu suretle 1 Temmuz 1969 Cuma günü tarihli hilâfetnâme Bedri Noyan Dedebaba tarafından yazılmış ve mühürlenip imzalanmış, 5 Temmuz 1969 Cumartesi günü akşamı da yapılan merasim ve erkân ile tevcih edilmiştir.[44]

"Ali Baba Zaviyesi mükemmel konumu ile dikkati çekmektedir. Türbe ve zaviye üniteleri ayaktadır. Bahçesi oldukça büyüktür. Meyva ağaçları ve doğal bitki örtüsüyle günümüzde gözde mesire yerlerindedir. Ali Baba'nın ayrıca, Tire'nin Yeğenli köyü ile Manisa'nın Marmara, Alaşehir'in Zeytinlik ve Tahtacı köylerinde de birer zaviyesi bulunmaktadır. 1924 yılı sonrası Hacı Bektâş ilçesindeki Pirevi kapatılmış ve Bektâşî Dergâhlarının tüm vakıflarına el konmuş olsa da, sadece Tire'deki Horasanlı Ali Baba Dergâhı, özel bir yasayla açık tutulmuştur.

Tire Tekkesi postnişini Hasan Balım Baba önce Yakova Dergahı Postnişini Kazım Bakali Baba'dan Halifelik alsa da, bu hatasından çabuk döner ve "Tecdid-i Vüzû" yaparak Noyan Dedebaba'dan yeniden Halifelik icazeti alır. Ali Haydar Ercan Dedebaba 1965 yılında Tire Ali Baba Dergahı'nda Hulusi Kıvrık Babadan nasip alır. 1975 yılında da aynı Ali Baba Dergahı'nda Halife Hasan Balım Baba'dan dervişlik hırkası giyer."[45]

Ali Baba Türbesi günümüzde Alevi-Bektaşi inanç ve kültürünün yaşatıldığı bir yer olmakla birlikte diğer inanç mensupları tarafından da ziyaret edilmektedir. Bu yönüyle Tire'nin önemli değerleri arasındadır.[46] Burcu Aydınoğlu Uvaçin'in derlediği bilgilere göre Ali Baba Türbesi etrafında şu inançlar oluşmuştur: "Düşük yapan kadınlar türbenin duvarına taş yapıştırırlar, yapıştırdıkları taş orada durursa bebeğin de anne karnında duracağına, düşmeyeceğine hükmederler. Dilekleri olsun diye türbe etrafındaki ağaçlara renkli iplik, bez parçaları bağlarlar; bu da beze ya da ipliğe atılan düğümle dileğin bağlandığına, olacağına inançtan kaynaklanmaktadır. Dilek sahipleri adakta bulundularsa, adaklarını keserler ve ihtiyaç sahiplerine dağıtırlar. Ayrıca malını, eşyasını kaybedenler de Ali Baba Türbesi'nde dua ederler. Kayıp eşyalarını bulabilmek için şöyle bir tekerleme söylerler: Ali Dede üç kulhuvallahi bir elham. Adağını adadım kaybımı buluver Ali Dede."[47]

5. Horasanlı Ali Baba Tekkesi Haziresine Nakledilen Mezarlar

Son dönemde İzmir'den bu tekke haziresine nakledilen mezarlar olmuştur. Bedri Noyan, İzmir'den Horasanlı Ali Baba Tekkesi haziresine nakledilen mezarlar hakkında şu bilgileri vermektedir: "İzmir'de Karadutlu Dergâhı'nın az ilerisinde bulunan ve birçok kaynaklarda yine Karadutlu Dergâhı olarak kaydedilmiş olan Hasan Baba Dergâhı'nın İzmir Belediyesi tarafından, temizlik işçilerine lojman yapılmak üzere, istimlâk edilen parçasında bulunan Mücerred Halîfe Hasan Baba, Habîb Baba, Karaburunlu Mehmed Baba, Aşçı Dervîş İbrahim ve diğer birkaç zâta ait mezarlar buradan Tire Horasanlı Ali Baba Dergâhı'na nakledilmiştir. 7 Temmuz 1968 Pazar günü yapılan bu nakil ile bu mezarlar, Tire Dergâhı'nm arazisi içinde, dergâh binasının kuzey tarafında, Gözcü Baba mevkii denilen yerin az gerisinde bir mahale taşınmıştır. Etrafı elli santim kadar yükseklikte bir duvar ile çevrilen bu bölümde giriş kapısı tarafında beş tane ve bunun arkasında üç tane mezar vardır.

Giriş kapısının hemen önüne gelen birinci mezar Halîfe Hasan Baba'ya aittir. Baş ve ayak tarafı taşları silindirik olup, baş taşının yukarı tarafı Hüseynî tâc şeklindedir. Ayak taşının üst tarafı ise yapraklarla lâle şeklinde stilize edilmiş süslemelidir. Lahit kısmı beşik çatı şeklinde olup, sağ ve sol yüzlerinde teslim taşı şekli oyulmuştur. Kitabesi rik'a yazı ile çizilmiştir. Yazılı kısım baş taşının ön tarafındadır, 20 Eylül 1344 tarihlidir. 1344 yılı, Rumî yıldır. Hicrî 1346 yılına (1927 M.) rastlar. Târihler gelenek olarak Hicrî yıl ile yazılırlar. Burada Rumî yıl olarak yazılmıştır. Yine kitâbe metninden Hasan Baba'nın otuz iki yıl dergâh post-nişînliği yaptığı anlaşılmaktadır. Buna göre onun, buraya 1312 Rumî yılında gelmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Bu mezarın sağ tarafında, Habîb Baba'nın yattığı 1317 (1899 M.) tarihli mezarın, yine baş ve ayak taşları silindirik, baş taşının yukarı tarafı Hüseynî tâc şeklinde, ayak taşı üzerinde yazı yoktur. Bunun üst tarafı, ortası daha yüksek yapraklı bir çiçek tarzındadır. Lâhit yine beşik çatı şeklindedir. Kitâbesi, baş taşının lâhide bakan yüzünde olup kabartma olarak ta'lik yazı şeklindedir. Habîb Baba'nın da mücerred olduğu, Hasan Baba'dan önce orada postnişîn olarak görev yaptığı, kitâbeden anlaşılmaktadır. Kitâbe yazısının her satırı birbirinden düz bir çizgiyle ayrılmış şekilde taşa işlenmiştir.

İkinci mezarın sağında, sadece başucunda taş bulunan lahit bölümü düz ve yerle bir düzeyde beton ile kaplı, üzeri düz bir mezardır. Başta-şı dikdörtgen şeklinde düz, levha halinde olup yukarı tarafı Hüseynî tac şeklinde ve boyun bölümü teslîm taşı kabartmalıdır. Teslîm taşı kabartmasının - karşıdan bakana göre - sağ tarafında "Hu" ve sol tarafında "dost" yazılıdır. Taşa kabartma olarak işlenmiş Rik'a bir kitâbesi vardır. Bu mezar Karaburunlu Mehmet Baba'ya ait olup, 1328 (1910 M.) tarihlidir.

Mehmet Baba'nın mezarının sağında, zeminle aynı düzeyde beton bir lahit ve dikdörtgen şeklinde levha halinde baş ve ayak taşları bulunan Dervîş İbrahim'in mezarı vardır. Baş taşının üst tarafı Ethemî tac şeklindedir. Boyun bölümünde teslîm taşı şekli işlenmiş olup, bunun sağında "Hu Dost" ve solunda sene 1317 yazılıdır. Ayak taşının üst kenarı ucu sivri kemer şeklindedir. Kitabe kabartma talik ile her satır arası düz çizgili olarak yazılmıştır.

Birinci sıranın en sağındaki beşinci mezarın zeminle aynı düzeyde beton lâhdi, dikdörtgen levha şeklinde baş ve ayak taşları vardır. Baş taşı üst tarafı Ethemî tac şeklindedir. Kabartma talik ile yazılmış olan yüzü lâhde dönük tarafında kitabe vardır. Her dizesinin arası düz çizgi çekilidir. Girid Kandiyeli Canbazaki İbrahim bin Mehmed Ağa'ya ait olup, 1338 (1919 M.) tarihlidir.

Arka sırada üç lâhit olup, bunlar birinci sıranın 3., 4., 5. mezarlarının arkasındadır. Ortada olanın kitabesi vardır. İki yanındakilerin yalnız zemin düzeyinde beton lâhitleri bulunmaktadır. Bunlarda da, alındıkları Hasan Baba Dergâhı'nda da taşları bulunmayan ve kimlere ait oldukları bilinmeyen muhtelif kişilerin bekâyâsı medfundur.

6. Kurt Baba (Soğan Dede) Tekkesi

Osmanlı arşiv kayıtlarında bu tekke Şeyh Şücaeddin ismiyle zikredilmektedir.[48] 1762 yılında bu tekkenin zaviyedarlığına Hacı Bektaş Veli Tekkesi postnişini Bektaş'ın arzıyla Abdurrahman Halife getirilmiştir.[49]

1826 yılında tüm Bektaşi tekkeleri kapatılıp yıktırılırken bu tekke emlakına el konularak ortadan kaldırılmıştır. Bektaşiliğin yasaklanması sırasında tutulan kayıtlarda Kurt Baba Tekkesi "Tire kazâsında kâ'in Kurd Baba Tekkesi kasaba-i mezkûr derûnunda Rum Mahallesi'nde" gösterilmektedir. Adı geçen tarihte uygulamaya konulan yasak sırasında tüm diğer Bektaşi tekkeleri gibi Kurt Baba Tekkesi de yıktırılmış ve bu sırada 42 kalem tekke mülküne el konulmuştur. Kurt Baba Tekkesinin 1826 yılında hükümet tarafından el konulan emlakı arasında 4.865 dönüm arazi, tarla ve zeytin bahçesi, 3.400 kuruş kira gelirli 1 kıta bahçe, 174 kuruş kira gelirli 4 bab dükkân, 1.243 kuruş kira gelirli 30 bab menzil bulunduğu tespit edilmektedir.[50]

Tekkenin en önemli geliri bu otuz kadar menzilin kiralarıydı.[51] Keza Faroqhi tekkenin sahip olduğu mülkler ve gelirlerle ilgili şu tespitleri yapmaktadır: "Kurd Baba çeşitli dükkânlara sahip olmakla beraber, gelirinin önemli bir kısmı toplam 30 adet menzilinin icârından geliyordu. Bu haneler için ödenen kiralar 30 ila 80 kuruş arasında oynamakla beraber, senelik kirası 15 ve 20 kuruş olarak belirtilen daha ucuz meskenler de mevcuttu. Kiracılar kayıtlarda da sık sık belirtildiği üzere çoğu zaman gayrimüslim zanaatkârlardı. Aralarında bir fırıncı, bir kahvehaneci, bir boyahaneci, bir tatlıcı, bir dokumacı ya da çuha satışı ile uğraşan bir tüccara rastlanmaktadır. İsimlerinden Rum oldukları intibaı uyanıyorsa da, tekkenin kiracıları ile ne şekilde bir ilişki kurduğuna dair herhangi bir ipucu mevcut değildir. Bunların kısa bir süre önce göçerek yerleşen ailelerden olduğu düşünülebilir."[52]

Daha sonra Kurt Baba Tekkesi'nin el konulan bu hane ve dükkânları satılmıştır. Tekkenin otuz dönüm tarlası 612 kuruş peşinat ile Hasan oğlu Hacı Mehmet'e, on sekiz dönüm arazisi 367 kuruş peşinatla Mehmet ibn Ahmet'e satılarak elde edilen gelir mukataat hazinesine teslim dilmiştir. Ayrıca 1827-1828 yıllarında tekkenin Mercan Kırı ve Kız Kuyusu mevkiilerindeki 48 dönüm kadar diğer emlakı da müzayede ile satılmıştır.[53]

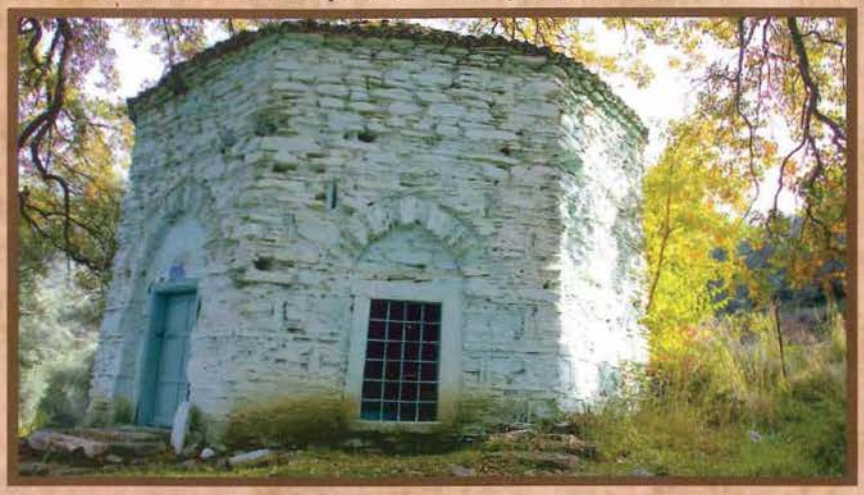

"Tire halkı Kurt Baba'yı Soğan Dede olarak bilmektedir. Tire merkez çarşıda Çatal Pazarı Geçidi sokağın başındaki türbesi bir makam türbesidir. Tireliler, kendisine verdiği değeri, bir pasajın en alt katını ona ayırarak göstermiştir. Soğan Dede yani Kurt Baba'nın asıl adı sicil kayıtlarında Şeyh Şücaeddin Kuddise sırrehülmuin hazretleri olarak verilmektedir. Kurt Baba, ya da Soğan Dede fetih sürecinde Batı Anadolu'da etkin bir kimliğin sahibidir. Fetih sürecinde birçok kilise mescide ve camiye onunla dönüşmüştür. Ti-re'de, zaviyesi, mahallesi, mezarlığı ve türbesi ilen kayda değer adların başında gelmektedir."[54]

Soğan Dede Türbesi'nin bugün mahalle arasında bir yatır olması sebebiyle, yoldan geçenler durup dua etmekte, dilekte bulunup adak adamaktadırlar. Dilekte bulunanlar sıkıntılardan kurtulduklarında bu yatıra soğan getirip; "Soğan Dede aldı acımı, adağımı getirdim al soğanı." diyerek evlerindeki acının bu şekilde dışarı çıkarıldığına inanırlar.[55]

7. Balım Sultan ve İsa Baba Türbesi

Balım Sultan (v. 1516) XVI. yüzyılda Bektaşiliği düzenleyip bilinen hüviyetine kavuşturan, bu sebeple Hacı Bektaş Veli'den sonra ikinci pîr (pîr-i sânî) kabul edilen zattır. Rivayetlere göre Safevî propagandası Anadolu'da faaliyete geçtiği zaman II. Bayezid Balım Sultan'ı Dimetoka'daki Kızıl Deli Tekkesi'nden Hacı Bektaş Dergâhı'nın başına getirmiştir. Böylece 1501 tarihinde Balım Sultan resmen Osmanlı yönetimi tarafından Bektaşî tarikatının başına geçirilmiştir. Bu sebeple Bektaşî geleneği II. Bayezid'in Balım Sultan'ın müridi olduğu inancındadır. Balım Sultan Bektaşilikte bir takım düzenlemeler yapmakla birlikte tarikatı teşkilatlı bir yapıya kavuşturmuş, Osmanlı coğrafyasındaki tüm Bektaşi tekkeleri merkez tekkeye bağlanmıştır.[56]

Tire'de Balım Sultan ismini taşıyan bir tekke ve türbe bulunmaktadır. Balım Sultan Türbesi, Hisarlık köyü girişinde yer almaktadır. Burada metfun olan zat, Balım Sultan oğlu Lütfullah Çelebi'dir. Türbe ile ilgili şu bilgiler derlenmiştir: "Balım Sultan Türbesi, 1510 yılında yaptırılmış olup, Bektaşiliğin kurucularından, ünlü Balım Sultanoğlu Lütfullah Çelebi'ye aittir. Tire'nin Hisarlık köyü eteklerinde yer alan Balım Sultan Türbesi, Tire'de geleneksel 'Sultan Nevruz' törenlerinin de kaynağını oluşturması bakımından, ayrı bir öneme sahiptir. Türbede 4 mezar bulunmakta ve bunlardan sadece Lütfullah Çelebi'ye ait olanda yazı bulunmaktadır. Mezarın baş ve ayakucu taşındaki ifadelerden 'geniş bir sülaleye mensup Lütfullah Çelebi bin Balım Sultan' tanımlaması yapılmaktadır. Mimari açıdan sekizgen plana sahip olan türbenin Tire tarihi açısından fevkalade önemi bulunmaktadır."[57] Tire'de Nevruz Bayramı her 21 Mart'ta burada kutlanmaktadır ki, bu yüzlerce yıldan beri devam eden bir gelenektir.[58]

Balım Sultan Türbesi "moloz taş ve tuğladan düzgün olmayan bir duvar işçiliği göstermektedir. Sekizgen planlı türbe içten muntazam olmayan bir kubbe, dıştan da kiremit örtülüdür. 1985 yılında yapılan onarım sırasında içerisi sıvanmış ve bazı izler de bu arada yok olmuştur. Türbe içerisinde dört tane mezar taşı bulunmaktadır. Bu mezar taşlarında Lütfullah Çelebi bin Balım Sultan ismi okunmaktadır. Bu mezar taşında H. 916 (M. 1510) tarihi yazılıdır."[59]

Balım Sultan, Bektaşiliğin ulularından biri olarak, türbe kapısı üzerindeki "Leylü nehar, yandım ta bulam derman/Bu derdime derman Pir Balım Sultan" ifadelerden anlaşıldığı gibi, bugün hala halkın hizmetindedir.[60]

Balım Sultan Türbesi'nin kuzeydoğusunda, içerisindeki iki mezardan birisinin üzerinde İsa Baba ismi bulunan bir türbe daha yer almaktadır. Bu türbenin de XIV. yüzyılın başlarında yapıldığı sanılmaktadır. "Türbe moloz taş ve tuğladan 4,92 m×4,94 m ölçüsünde kare planlıdır. Üzeri pandantifli kiremitli bir kubbe ile örtülmüştür. Ancak bu kubbe düzgün bir şekil göstermektedir. Türbenin batı kenarında, kenara kaydırılmış giriş kapısı bulunmakta olup, herhangi bir özellik göstermemektedir. Duvarlardan biri üzerindeki dikdörtgen söveli tek bir pencere ile içerisi aydınlatılmıştır. İsa Baba Türbesi, Balım Sultan zaviyesi bahçesinde yer almaktadır. Yapı karakteri bakımından Balım Sultan Türbesi'nden daha küçük boyutludur. Türbede iki yatır bulunmaktadır. Bunlardan birinin İsa Baba'ya, diğerinin de eşine ait olduğu tahmin edilmektedir. Sekizgen bir kasnağa oturan kübik örtüye sahip olan türbe, basık bir tavana sahiptir. İsa Baba, belgelerde (Kılınç Baba) olarak da yer almaktadır ki türbenin bulunduğu semtte bu adla anılan bir tepe bulunmaktadır. Kendisi aynı zamanda (Ahi Dede) ünvanına sahiptir."[61]

İsa Baba Türbesi'nde muhtemelen onun eşi olan Gül Hatun'un da mezarı vardır. Bu türbeler Tire'de Nevruz kutlamalarıyla özdeşleşmiştir. Şehirde "Bahar Bayramı" olarak nitlenen Nevruz'da Balım Sultan Türbesi etrafında piknik yapılarak Balım Sultan, İsa Baba ve Gül Hatun "bolluk ve bereket" simgesi olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Nevruz kutlamalarında felçliler ve hastaların tedavisi ile bahtı kapalı olanlar için burada dualar edilmektedir. Duaları kabul olunanlar ve dilkeleri yerine gelenler türbeye gidip kurban kesip ihtiyaç sahiplerine dağıtırlar.[62] Böylece sosyal dayanışma ve kardeşliğe vesile olan Balım Sultan Türbesi günümüze kadar ulaşmıştır. Bugün türbenin ziyaretçileri eksik olmamaktadır.

Bu iki türbenin yanına bir de çeşme yaptırılmıştır. Ancak çeşme atıl durumdadır. Türbelerin ve çeşmenin etrafında mezar taşlatına tesadüf olunmakta, ancak kimlere ait olduğu tespit edilememektedir. Çeşmenin yanındaki levhaya ve İsa Baba Türbesi'nin kapısına "Abdal Turabiler" rumuzuyla beyitler yazılmıştır. Çeşme yakınındaki levhaya Zülfikar motifi çizilip "La feta illa Ali/La seyfe illa Zülfikar" ifadeleriyle birlikte şu satırlar yazılmıştır:

Muhabbet ve ibadet ederken Rum elinde!
Aldın Hak'tan himmetini Pîr evinde
Meydancısı oldun şahin postun
Kırklar Ceminde
Öyle yüce bir âşık ve sadık oldun ki
Ulular Şahı Pirimin nikabını açıp
Sırrını gördün öğütünü aldın.

İsa Baba türbesinin giriş kapısı yayına ise şu satırlar yazılmıştır:

Biz de düşdük aşkı didara
Selam olsun Sultanı Enbiya'ya
Şâh-ı Murtezaya
Biz de hizmet ederiz
Cümle Evliya'ya.

1) Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C. XIII, İkdam Matbaası, İstanbul 1314, s.120.
2) Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, C. V, Ankara 2002, s.345.
3) Noyan, *a.g.e*, C. V, s. 344.
4) Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C. XIII, s.120.
5) Noyan, *a.g.e*, C. V, s. 390.
6) "Arappınarı Türbesi –Tekkesi", http://www.erolsasmaz.com/?oku=1526, Erişim 19.04.2018.
7) Şevki Koca, *Bektaşilik ve Bektaşi Dergâhları*, İstanbul 2005, s. 247-275.
8) Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, İstanbul 1243, s.211-212; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, Dersaadet 1309, s.182-183.
9) BOA, C.ADL, 33/2002; BOA, HAT, 503/24730; BOA, HAT, 500/24493; BOA, HAT, 290/17351.
10) Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Çoşkun Üçok, Ankara 1982, s.375.
11) Z.N. Aksun'a göre Şanizâde, devletin en nizamlı askeri olarak gördüğü Yeniçerilerin ilga edilmesinden ziyade güçlendirilmesi gerektiğini savunduğu için sürgün edilmişti. Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi*, C. III, İstanbul 1994, s.183.
12) Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. XII, s.184.
13) Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, çev. M. Türköne vd., İstanbul 1998, s.259.
14) Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi, *Şânizâde Târîhi (1223-1237/1808-1821)*, C. I, haz. Ziyâ Yılmazer, İstanbul, 2008, s.LVII.
15) Feridun Nafiz Uzluk, *Şanizâde Mehmet Ataullah*, Ankara 1951, s.21-22.
16) Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi, *Şânîzâde Târîhi*, C. I, s.LVIII; Ahmed Lütfi Efendi'ye göre Şanizâde Tire'de oturduğu konağında bazı adamların acele koşuşturduklarını görünce idam fermanının geldiğini zannederek aniden rahatsızlanarak vefat etmişti. Ahmed Lütfi Efend, *Tarih-i Lütfi*, C. I, İstanbul 1290, s.184; Mehmet Cemalettin ise onun suçsuz yere sürgün edilmesi üzerine meydana gelen üzüntüden öldüğünü söylemektedir. Mehmet Cemalettin, *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri-Ayine-i Zürefa*, haz. M. Arslan, İstanbul 2003, s.69.
17) Bu zat Mehmet Ali Perişan Dedebaba'dan icazetli Sturgalı şair Hüsnü Baba (v. 1894) ile karıştırılmaktadır. Koca, *a.g.e*, s. 247-275.
18) Şevki Koca'ya göre Mora'nın Yenişehir beldesindendir. Koca, *a.g.e*, s. 247-275.
19) Tire'de 1951 yılında Ahmet Sırrı Baba'dan icazet alan bir diğer Bektaşi hurûfi-meşrep nefesler yazan ve 1961 yılında vefat eden Kulalı Mehmet Ercan Türâbi'dir. Koca, *a.g.e*, s.251.
20) Koca, *a.g.e*, s. 247-275; Noyan, *a.g.e*, C. V, s.344.
21) Noyan, *a.g.e*, C. V, s.344-345.
22) "Arappınarı Türbesi-Tekkesi", http://www.erolsasmaz.com/?oku=1526, Erişim 19.04.2018.
23) Noyan, *a.g.e*, C. V, s.345.
24) Noyan, *a.g.e*, C. V, s. 345.
25) Noyan, *a.g.e*, C. V, s. 344.
26) Noyan, *a.g.e*, C. V, s. 345.
27) Noyan, *a.g.e*, C. V, s. 345.
28) Noyan, *a.g.e*, C. V, s. 345.
29) Noyan, *a.g.e*, C. V, s. 346.
30) "Ali Baba Tekkesi", http://www.tirebelediyesiturizm.org
31) http://www.evliyalar.net/ali-baba-tire-izmir/, Erişim 04.05.2018.
32) http://www.evliyalar.net/ali-baba-tire-izmir/, Erişim 04.05.2018.
33) Noyan, *a.g.e*, C. V, s. 338.
34) Noyan, *a.g.e*, C. V, s. 339.
35) Noyan, *a.g.e*, C. V, s. 338.
36) VGMA, Defter nr. 272, s.226.
37) BOA, MAD, 9772, s.235.
38) BOA, EV.MH, 2246/2; EV.MH, 1843/20; EV.THR, 157/14; C.EV, 189/9438; Tire'deki Ali Baba tekkesinin vakıfnâmesi için bkz. VGMA, Defter nr.2988, s.20-22.
39) BOA, EV.THR, 157/14.
40) BOA, EV.ZMT, 243/7.
41) Noyan, *a.g.e*, C. V, s. 343; İbnül Emin Mahmud Kemâl İnal, ***Son Asır Türk Şairleri***, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1968, s. 1768.
42) Noyan, *a.g.e*, C. V, s. 344.
43) VGMA, Defter nr. 2988, s.28.
44) Noyan, *a.g.e*, C. V, s. 339.
45) http://www.evliyalar.net/ali-baba-tire-izmir/, Erişim 04.05.2018.
46) Burcu Aydınoğlu Uvaçin, "Tire Türbelerindeki İnanç ve Prtaikler", *Tire'den Yansımalar*, Sayı 6, Ocak-Şubat-Mart 2018, s.21.
47) Uvaçin, a.g.m, s.21.
48) BOA, C.EV, 257/13149.
49) BOA, AE.SMST.III, 196/15433.
50) BOA, MAD, 9771, s.77.
51) Surayia Faroqhi, *Anadolu'da Bektaşilik*, İstanbul 2003, s.113.
52) Faroqhi, *a.g.e*, s.113-114.
53) BOA, MAD, 9771, s.77-78; BOA, MAD, 9772, s.265, 315.
54) "Soğan Dede (Kurt Baba) Türbesi", http://www.erolsasmaz.com/?oku=1541, Erişim 19.04.2018.
55) Uvaçin, a.g.m, s.20.
56) Ahmet Yaşar Ocak, "Balım Sultan", *DİA*, C. V, İstanbul 1992, s.17-18.
57) "Balım Sultan Türbesi", http://www.tirebelediyesiturizm.org/, Erişim 19.04.2018.
58) http://www.sehiralem.com/Izmir/Tire/Tarihi_Yerler/1839/Tire-Balim-sultan-Turbesi.html, Erişim 19.04. 2018.
59) "Balım Sultan Türbesi", http://www.erolsasmaz.com/?oku=682, Erişim 01.05.2018.
60) Uvaçin, a.g.m, s.20.
61) "İsa Baba", http://www.evliyalar.net/11169-2/#prettyPhoto, Erişim 19.04.2018.
62) Uvaçin, a.g.m, s.20.